

- наявність позитивних мотивів навчання в учнів;
- розмаїтість форм і методів організації навчання з урахуванням інтересів і можливостей школярів;
- високий рівень професіоналізму вчителя.

Література

1. Половникова Н.А. Воспитание познавательной самостоятельности. – Татарское кн..изд, 1968.

Л.С.Цоуфал

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ МОВИ

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся теоретических основ коммуникативно-деятельностного подхода к обучению языку, обосновывается роль коммуникативных ситуаций в формировании языковой личности.

The article deals with theoretical problems of the approach aimed at enhancing communicative competence while teaching languages. It also clarifies the role of communicative situations in forming communicative competence.

Сучасний етап розвитку освіти характеризується посиленням уваги до змісту навчання й виховання, розробкою ефективних форм і методів, які сприяли б формуванню мовної особистості, здатної вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови.

Потреба забезпечити вимоги суспільства до мовленнєвої підготовки підростаючого покоління зумовлює необхідність удосконалення методів і прийомів формування комунікативних умінь і навичок.

Останнім часом у психологічній, педагогічній, методичній літературі порушується питання комунікативно-діяльнєсного підходу до змісту й процесу навчання рідної мови в школі, розглядається можливість засвоєння школярами різних аспектів мови як засобу спілкування, передбачається усвідомлення суспільної ролі мови та її функцій.

Комунікативно-діяльнісний підхід до навчання мови полягає в такій організації навчання, коли засвоєння мови відбувається безпосередньо в процесі комунікативної діяльності з метою оволодіння комунікативними уміннями й навичками.

Формування певних умінь лежить в основі будь-якого виду діяльності. Мовлення, за переконанням О.О.Леонт'єва, являє собою низку мовленнєвих дій, які мають свою проміжну мету і підпорядковані загальній меті діяльності. У свою чергу мовленнєва дія передбачає мету, планування і здійснення плану, зіставлення мети і результату, тобто має чотирифазову динамічну структуру. Кожна фаза відповідає певному етапу породження мовлення, у якому можна виділити групи операцій, пов'язаних з аналітико-синтетичною діяльністю школярів. Розглянемо запропоновані О.О.Леонт'євим фази мовленнєвої діяльності.

I фаза – орієнтація в умовах мовленнєвої ситуації, тобто визначення ситуації спілкування, типу й стилю мовлення.

II фаза – планування змісту висловлюваного (що треба сказати), визначення теми (про що буду говорити), складання програми висловлювання. Така програма формується у внутрішньому мовленні, яке виконує важливі підготовчі функції (наприклад, визначення характерних стильових рис майбутнього висловлення, вибір мовних одиниць, визначення їх відповідності смислового навантаження, змісту й завданню спілкування, розташування їх у певній послідовності).

III фаза – трансформація внутрішнього мовлення в зовнішню форму. Саме тут відбувається перехід від програми до її реалізації в мовному вираженні (вибір слів, словосполучень, синтаксичних конструкцій, засобів зв'язку між реченнями).

IV фаза – контроль, що реалізується в процесі співвідношення результатів мовленнєвого впливу на партнера із завданням висловлювання, контролю послідовності й правильності виконаних операцій, виправлення допущених помилок [2].

У загальній структурі мовленнєвої діяльності усі її види (говоріння, слухання, читання, письмо) розглядаються як основні способи взаємодії людей у процесі спілкування. У

межах самої діяльності мовленнєва дія співвідноситься з поняттям “уміння”, яке психологи й дидактики розглядають як здатність учнів свідомо здійснювати певну діяльність, творчо застосовуючи набуті знання у знайомих чи нових умовах.

Аналізуючи мовленнєву діяльність як явище, яке відповідає всім ознакам діяльності, необхідно враховувати, що мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, є мотивованою, здійснюється з певною метою. Її основна мета досягається за допомогою засобів мови і специфічних мовленнєвих дій, і в результаті виникає висловлювання, що відповідає поставленій меті.

Слід зазначити, мовленнєва діяльність характеризується певною специфікою. Ця специфіка полягає в тому, що мовленнєва діяльність звичайно виступає як невід’ємна частина іншого виду діяльності – ігрової, навчальної, трудової. При цьому мета мовленнєвої діяльності визначається в позамовленнєвому плані. Здійснення мовленнєвої діяльності не є самоціллю в процесі комунікації. Як підкреслював О.О.Леонтьєв, тільки в тому випадку, коли мета і результат діяльності полягають у створенні певного мовного висловлювання, мовленнєва діяльність має місце в чистому вигляді, оскільки мета, засоби, дії і результат – все це визначається на мовному матеріалі, обмежене мовленнєвим актом і не виходить за його межі.

Комунікативно-діяльнісний підхід потребує розгляду лінгвістичної теорії як інструмента для практичного оволодіння мовою [5,71].

Учителі повинні дбати, щоб знання про мову поставити на службу мовленнєвим навичкам, а мовленнєву діяльність організувати так, щоб у ході її закріплювалися і краще усвідомлювалися лінгвістичні поняття та закономірності.

Безперечно, взаємозв’язок між знаннями, уміннями й навичками полягає в тому, що останні формуються на основі знань. Знання є необхідною умовою виконання дій, у свою чергу уміння й навички необхідні для подальшого набуття знань.

Практична спрямованість навчання рідної мови передбачає не лише кількісні переваги практики над

лінгвістичною теорією, а й насамперед навчання діяльності спілкування, створення на уроці таких умов, які б спонукали учнів спілкуватися, висловлювати свої думки, доводити власні переконання, впливати на співрозмовників.

М.І.Пентилюк, досліджуючи проблему комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови, зауважує: “Сучасний учитель повинен в основу навчання спілкування покласти навчання діяльності спілкування, щоб процес засвоєння мовного матеріалу і мовленнєва діяльність поєднувалися з перевагою мовленнєвої практики.” [3, 9].

Відомо, що процес формування комунікативних умінь і навичок – довготривалий і складний, потребує досконалого знання вчителем теоретичних основ зв’язного мовлення, ефективного застосування методів і прийомів, системи вправ як основного засобу навчання зв’язних висловлювань, важливої умови дієвості навчання.

У зв’язку із запровадженням комунікативно-діяльнісного підходу змінюються методи і прийоми навчання. Поряд з такими основними прийомами навчання, як переказ і твір, великого значення набуває метод моделювання зв’язних висловлювань. Він реалізується в різноманітних ситуативних вправах, сконструйованих з урахуванням залежності змісту і мовленнєвого оформлення висловлювань від ситуації спілкування.

Комунікативна ситуація – це ситуація мовлення, ситуативний контекст мовленнєвої взаємодії, що виникає в реальному житті або моделюється на уроці з певною дидактичною метою [5,70].

Ф.С.Бацевич, автор досліджень з комунікативної лінгвістики, визначає комунікативну ситуацію як “конкретну ситуацію спілкування, в яку входять партнери по комунікації і яка спонукає її учасників до міжособистісної інтеракції. Комунікативна ситуація визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації)” [1,337].

Дослідники по-різному розв’язують питання про компонентну структуру комунікативної ситуації.

Так, дослідник комунікації нерідною мовою В.Л.Скалкін вважає, що комунікативна ситуація складається з чотирьох компонентів: 1) обставини дійсності; 2) стосунки між комунікантами; 3) мовленнєве спонування; 4) реалізація комунікативного акту [4,174].

Українські лінгводидакти (О.М.Біляєв, В.Я.Мельничайко, М.І.Пентилюк) виділяють такі компоненти комунікативної ситуації: учасники (адресат, адресант, аудиторія), предмет мовлення, обставини мовлення (місце, час, інші умови), способи здійснення спілкування (усне, писемне мовлення, умовні знаки тощо), код (мова, діалект, стиль), мовленнєвий жанр, подія, оцінка ефективності мовлення, мета [5,70].

Розуміння компонентного складу ситуації, знання того, як можна комбінувати складові ситуації в процесі навчання, дозволяє створювати моделі взаємовідносин співрозмовників у конкретних умовах спілкування. Моделюючи ситуацію, важливо передбачати і предмет мовленнєвої діяльності, і мовленнєвий намір, і мету мовленнєвої діяльності, можливої в межах певної ситуації.

На думку В.Л.Скалкіна, методична модель комунікації може бути представлена такими її типовими видами: 1) офіційний індивідуальний контакт; 2) ділова (неофіційна) розмова; 3) вільна (неофіційна) бесіда; 4) групова офіційна бесіда; 5) монолог у груповій бесіді; 6) публічне спілкування [4,178].

Спостереження над комунікацією в різноманітних умовах дозволили науковцям об'єднати комунікативні ситуації в групи за принципом схожості. Для цього введено поняття сфери усного спілкування, яке визначено як сукупність мовленнєвого стимулу людини, стосунків між співрозмовниками і обставин спілкування.

Зважаючи на дане визначення, В.Л.Скалкін виділив 8 сфер усного спілкування, які, на його думку, притаманні будь-якому сучасному мовному колективу: 1) сервісна (суспільно-комунікативні ролі покупця, пасажера, пацієнта, абонента, відвідувача їдальні і т.д.); 2) сімейна (соціально-комунікативні

роді батька, матері, сина, доньки, сестри і т.д.); 3) професійно-трудова (ролі керівника, підлеглого, учня, колеги, співробітника і т.д.); 4) соціально-культурна (ролі знайомого, друга, попутника і т.д.); 5) громадської діяльності (ролі члена громадської організації, публіциста і т.д.); 6) адміністративно-правова (ролі відвідувача держзакладу, заявника, позивача і т.д.); 7) ігор і розваг (ролі колекціонера, садовода, майстра, риболова та ін.); 8) видовищно-масова робота (глядач у театрі, цирку, кіно, телеглядач та ін.) [4, 179].

Безумовно, учень середньої школи як людина певної вікової групи введений не в усі названі сфери спілкування і не в однаковій мірі. Зважаючи на те, які ролі виконують учні певного класу, учитель спонукає їх до мовленнєвої діяльності в умовах природних і створених штучно ситуацій.

Ситуації, які моделює вчитель, різні залежно від того, якою мірою вони передбачають майбутнє висловлювання. Так, зокрема Г.Т.Шелехова вважає і пропонує застосовувати на уроках мови такі різновиди ситуацій, що а) містять вичерпну інформацію про обставини, у яких відбувається висловлювання; б) містять частину інформації, останні компоненти уточнюються школярами (у такому випадку створюються різні варіанти реалізації запропонованої ситуації); в) містять формулювання запитання проблемного характеру на морально-етичні та суспільні теми; г) ситуації, які визначаються за допомогою тексту-опису обставин, який є інформацією для роздумів [6,3].

Створення комунікативних ситуацій на уроці має виняткове значення для розвитку зв'язного мовлення. Адже такі завдання формують в учнів уміння вільно і творчо використовувати лексичні і граматичні засоби мови, підводять їх до мовленнєвого спілкування в умовах природної комунікації, дисциплінують мислення, загострюють почуття мови, привчають гнучко користуватися нею, вибираючи з декількох варіантів той, який найбільше підходить для певних умов спілкування.

Література

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 344 с.
2. Основы теории речевой деятельности / Под ред. А.А.Леонтьева. – М.: Наука, 1974. – 367 с.
3. Пентилюк М.І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови // Дивослово. – 1999. - №3. – С.8 -10.
4. Скалкин В.Л. Структура устнойязычной коммуникации и вопросы обучения устной речи на иностранном языке // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия / сост. Леонтьев А.А. – М.: Рус. яз., 1991. – 360 с.
5. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / За ред. М.Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2003. – 149 с.
6. Шелехова Г.Т. Уроки розвитку зв'язного мовлення в старших класах: Посібник для вчителя. – К.: "Альфа-М", 1996. – 36 с.

Ю.С. Коровкіна

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА ТА ОСОБИСТІТЬ ПІДЛІТКА

В работе рассматривается воздействие кризиса подросткового возраста на формирование личности подростка и социальные факторы, способствующие девиантному поведению.

The article are considered influence of crisis of teenage age on formation of the person of the teenager and social factors promoting deviation to behaviour.

Порушення традиційних для України останніх десятиріч механізмів соціального регулювання і взаємодії, поведінка людей потребувала перегляду не лише соціальної політики, але й теоретичних засад, які стали підґрунтям в осмисленні того, що відбувається з людиною, яка логіка зміни подій, який механізм самозахисту і загальнодержавної підтримки людей.